JAN & ELS WEERTZ
Eendrachtstraat 13, 3784 KA Terschuur
debelemniet@gmail.com 0342 462723

KRABSPOREN, EEN BIJZONDER FENOMEEN

Wie zich bezighoudt met geologie krijgt ook met toepassing van gesteenten te maken. Je stuit daarbij wel eens op bijzonderheden die je in eerste instantie niet zou verwachten. Dat overkwam ons jaren geleden tijdens onderzoek naar Bentheimer zandsteen als bouwsteen. In de Sint Nicolaaskerk (Denekamp) viel ons een aantal diepe verticale, bootvormige gleuven op. Wat waren dat? En hoe waren deze gleuven ontstaan? Het was het begin van een lang en uitgebreid onderzoek.

In de literatuur is over het ontstaan van zulke gleuven vrijwel niets uit oude historische bronnen bekend. We vonden na lang zoeken de aanduiding 'krabsporen' of 'pestgleuven'. Behalve in Twente (Afb. 1) kwamen we krabsporen tegen in kerken van Bentheimer zandsteen in het aangrenzende Duitse gebied (Afb. 2). Het fenomeen stond in Duitsland tijdens de afgelopen eeuw volop in de belangstelling. Er verschenen publicaties met uiteenlopende theorieën. De belangrijkste theorieën volgen hierna. Zo werd geopperd dat de krabsporen ontstonden door het slijpen van wapens of doordat soldaten tijdens gebedsdiensten hun wapens buiten tegen de kerken stalden. Ook verweringskrachten werden als veroorzakers aangewezen. Tenslotte is er nog de theorie dat de steen is afgekrabd om geneeskrachtig poeder te krijgen, dat in vroeger tijden vermoedelijk als middel tegen pest en tyfus werd gebruikt. Vandaar de naam 'pestgleuven'. Het poeder was in de volksgeneeskunst een erkend geneesmiddel

Afbeelding 1. Krabsporen in Bentheimer zandsteen van de Oude Blasiuskerk in Delden (NL).

voor allerlei kwalen en ongerief, dat men ook zou kunnen verkrijgen door het van grafzerken (Afb. 3) en heiligenbeelden te krabben.

Theorieën

Veel van die theorieën werden weer snel verworpen. Ook wij konden, door onder andere het uitvoeren van experimenten, alle theorieën op één na ontkrachten. In het kort komt het erop neer dat slijpen van wapens heel andere sporen achterlaat. Bovendien zitten veel sporen op plekken die absoluut niet geschikt zijn voor dit doel. Ook zwaarden en speren alleen maar neerzetten, veroorzaakt niet de sporen zoals we die gevonden hebben, zeker geen krabsporen die vlakbij de grond zitten. Voor ons bleef maar een mogelijkheid over: krabben om geneeskrachtig poeder te verkrijgen.

Locaties

Tijdens ons onderzoek troffen we niet alleen in Nederland en Duitsland krabsporen aan, maar ook in België en Frankrijk. Inmiddels hebben we ze op meer dan 120 locaties gevonden. In Aschersleben en Rinteln (Duitsland) kwamen we krabsporen tegen op een ongebruikelijke hoogte, waar je alleen met een steiger bij kon komen. Door restauratie werden hier stenen die oorspronkelijk onderin gezeten hebben, verkeerd teruggeplaatst. De krabsporen kwamen ook als bolvormige holtes (napjes) (Afb. 4) en diepe kerven voor. Beide vormen worden in de Duitse literatuur bevestigd. Daarin worden zelfs heel wat plaatsen genoemd die we nog niet bezocht hebben. Het totaal aantal locaties is dus in feite veel groter.

Verschillende steensoorten

Door de grote hoeveelheid vindplaatsen werd duidelijk dat krabsporen op verschillende steensoorten voorkwamen en dat het gesteente vaak medebepalend was voor de verschijningsvorm ervan. Vooral zandsteen was populair. Niet alleen in Bentheimer zandsteen, ook in bontzandsteen en ijzerzandsteen (Afb. 5) troffen we ze veel aan. Rogenstein (oölitische kalksteen uit de Trias) (Afb. 6) en de kalksteen uit Zuid-Limburg en omgeving (plaatselijk 'mergel' genoemd) scoorden ook vrij hoog. Kolenkalksteen, basaltlava en tufsteen hadden echter een erg lage score. In zandsteen en 'mergel' kwamen we alle drie de types tegen. Rogenstein leverde een typisch soort kerven op. Bij kolenkalksteen (Carboon) en basaltlava zijn de groeven klein en ondiep. In basaltlava en tufsteen hebben we maar op twee plaatsen sporen gevonden.

Afbeelding 2. Krabsporen in Bentheimer zandsteen van de Alte Kirche am Markt in Nordhorn (D).

Afbeelding 3. Krabsporen in grafsteen op het Bartolomäus Friedhof in Göttingen (D).

Afbeelding 4. Bootvormige gleuven en diverse formaten napjes in de Blasiikirche in Quedlinburg (D).

Onze experimenten

Het ontstaan van krabsporen is nog altijd niet afdoende verklaard. Om wat meer duidelijkheid te krijgen, zijn we zelf gaan experimenteren met het maken van krabsporen in 'mergel', Bentheimer zandsteen en kolenkalksteen. Daarvoor gebruikten we een lepel en een mes. 'Mergel' bood weinig weerstand en binnen een minuut ontstonden krabsporen. Zandsteen was weerbarstiger maar ook hierin ontstonden ze in enkele minuten (Afb. 7). Kolenkalksteen was heel taai en leverde alleen maar kleine kerfjes op. De resultaten bij de drie steensoorten komen overeen met de echte krabsporen.

Conclusie

Krabsporen komen vrijwel uitsluitend voor bij religieuze objecten zoals kerken, grafstenen en veldkruisen. Soms troffen we ze aan bij profane (niet-kerkelijke) gebouwen, maar dan was het vaak niet moeilijk om een eerder religieus gebruik van het gebouw vast te stellen of een andere band met de religie te constateren. De typische plekken waar de sporen voorkomen, dragen bij aan de aannemelijkheid dat we hier met de winning van geneeskrachtig poeder te maken hebben. Volksgeneeskunde en volksgeloof staan immers vaak dicht bij elkaar.

Geneeskrachtig steenstof wordt nog steeds gebruikt om mens en dier te genezen en akkerland vruchtbaar te maken. Zo kan de bezoeker van de Sint Gerlachuskapel in Sint Gerlach (Zuid-Limburg) wat gewijde kalksteen in poedervorm voor dit doel in een zakje meenemen. Een andere plek waar geneeskrachtig poeder - in dit geval zand - door gelovigen meegenomen wordt, is de Sint Catharinakerk in Montfort (Limburg). Tijdens de vorige eeuw kon men het ook in nog verscheidene andere plaatsen krijgen, onder andere in Vaals (Nederland) en Meldert (België).

Verantwoording

Om informatie over krabsporen te vinden, hebben we voornamelijk internet gebruikt. Dat leverde vooral oudere publicaties op, waarin krabsporen vaak maar zijdelings genoemd werden. Wij hebben alles op een rijtje gezet en zijn ons vervolgens verder in de materie gaan verdiepen. Daarbij werden vele nieuwe locaties ontdekt en voerden we een aantal experimenten uit. Ons hele onderzoek staat op een interactieve cd-rom, waarover op onze website www.debelemniet.nl meer te vinden is. Tijdens het onderzoek attendeerde Bert Roebert (NGV) ons enkele malen op interessante locaties. Bert, bedankt hiervoor!

Afbeelding 5.
Krabsporen in ijzerzandsteen van de Norbertijnerabdij in Averbode (B).

Afbeelding 6.
Krabsporen in Rogenstein in de Sankt Martinikirche in Braunschweig (D).

Afbeelding 7.
Experiment om krabsporen te maken in Bentheimer zandsteen.